

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Etika a morálka a jejich místo v edukačním procesu ve 21. století (průvodce studiem)

Tomáš Hubálek

Úvod

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

v následujícím textu bych chtěl nastínit význam etiky, jako vědecké disciplíny, v současném edukačním procesu a poukázat na fakt, že etika rozhodně není pouze teoretická a mentorská. Právě v kontextu soudobých společenských problémů vyvstává pro učitele čím dál větší potřeba být tzv. „ve střehu“ a být připraven pomoci studentům při hledání správného morálního a etického postoje a jednání.

Text přednášky, který je pro Vás k dispozici, má několik částí, jež by Vám měly usnadnit orientaci a zároveň zprostředkovat poznatky tak, aby byly pro Vás v co největší možné míře využitelné a zároveň aktuální. Mimo samotného odborného podkladu jsou stanoveny cíle a na závěr připojeny i otázky, které Vám pomohou při opakování látky. V rámci textu jsou kurzívou zařazeny i pasáže, které jednak odbornou stránku prohlubují a jednak aplikují teoretické postuláty do pedagogické reality. Doufám, že by tímto mohly být satureovány potřeby všech posluchačů. V samotném závěru je uveden seznam použité a doporučené literatury a elektronických zdrojů, ve kterých můžete nalézt další detailní a relevantní informace k tématu.

Cíle:

- 1) Získat teoretické podklady pro věcnou argumentaci k tématu etické výchovy.
- 2) Propojit teoretické poznatky s pedagogickou praxí.
- 3) Uvést další konkrétní příklady aplikace tématu v praxi.
- 4) Diskutovat o předložených podpůrných materiálech a využít je ve výuce.
- 5) Získat kompetence pro vytváření vlastních výukových materiálů.

Průvodce textem:

1. Vymezení etiky

Etika je v současnosti vnímána jako samostatná společenskovední, či humanitní věda, která se postupem času osamostatnila a vymanila se z filozofie a částečně i teologie. Díky dlouhodobému propojení s filozofií, která se také snažila pomoci člověku při hledání odpovědí na důležité životní otázky, de facto historie etického myšlení kopíruje vývoj myšlení filozofického a zachovává si podobné interní chronologické členění jednotlivých fází. Čím dál častěji je ovšem také strukturována pojmově, přičemž při objasňování významu jednotlivých termínů se opět můžeme opřít o časově posloupné a postupné dělení.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Ale co se vlastně ukrývá pod samotným pojmem ETIKA? Již jsme uvedli, že se jedná o emancipovanou a konstituovanou vědu, jejímž předmětem zkoumání jsou společensky žádoucí normy chování a jednání. Zabývá se tedy lidským konáním jak z teoretického, tak z praktického aspektu.

Význam termínu etika pochází ze starověké antiky (z řeckého slova éthos), kde původně označovala místo, které bylo svým okolím nejbližší člověku – „domov“. Podobně jako dnes, i tehdy platila vždy konkrétní pravidla, podle nichž se každý člověk řídil, ale která byla zároveň i velmi subjektivní. Zatímco například přijaté zákonné normy jsou závazné pro všechny obyvatele (a můžeme je považovat za tzv. „objektivní“), etické normy v sobě zároveň integrují i individuální osobnost každého jedince, který si vytváří vlastní úsudek o etických pravidlech. Toto antické pojetí představovalo etiku jako intimní místo člověka, které se podílí na spoluvytváření pravidel vzájemného mezigeneračního soužití, ve kterém musí platit určitý nepsaný řád a obyčej, jež ovšem není absolutně uplatnitelný v rámci celé společnosti.

Postupem času se pojem začal používat i pro označení vztahu člověka k tzv. společenskému úzu chování a později se tak označoval způsob chování, myšlení a postoj člověka ke konkrétním životním situacím (viz také Anzenbacher, 2001, s. 17).

Rozšiřující poznámka I:¹

Pokud bychom se chtěli podrobněji věnovat etymologii, je třeba také zmínit slovo MORÁLKA, které má oproti slovu etika svůj původ v latinském mos (či mós). Původně se tak označovala vůle, kterou člověk vyvinul k dosažení svého cíle a která mu v představách antického člověka byla dána bohy či vládci. I morálka prošla svým významovým vývojem. Označovala se tak určitá norma, nebo tradiční zvyk. S postupným prolínáním obou antických světů – Řecka i Říma – se přiblížil i význam obou slov, který je velmi blízký i v současnosti a dosud se můžeme setkat v literatuře s tím, že se oba termíny používají jako synonyma, přestože jimi nejsou. Morálka mnohem více klade důraz na chování jednotlivce.

V češtině se jako synonymum zpravidla užívá i pojem MRÁV, který také prošel určitým vývojem. V původním praslovanském jazyku slovem norv či nrav označovaly věci a skutky, které byly žádoucí a vhodné. Do současné češtiny se toto slovo dostalo jako zápor k původnímu nrav (nenrav – nemrav – mrav).

2. Etické subkategorie

Etika, obdobně jako další společenské vědy, se také dále člení na dílčí subkategorie. V odborné literatuře panuje mírná diskrepance v jednotlivých klasifikacích², nicméně pro naše potřeby jsme vybrali následující kategorie: 1) metaetika

¹ Podrobněji viz Anzenbacher, 2001, s. 17 – 18.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

- 2) fundamentální etika
- 3) normativní etika
- 4) deskriptivní etika
- 5) aplikovaná etika

1) **Metaetika** (v odborné literatuře označovaná i jako analytická etika³) se rozvinula zejména v průběhu 20. století a zabývá se detailním prozkoumáváním nastavení interních podmínek celé disciplíny. Je spojována především s lingvistickým významem jazyka morálky a etiky. Sleduje primárně smysl etických výroků, ale také jejich vnitřní strukturu, pravidla, anebo zvyklosti při formulování jednotlivých etických argumentů. Morální výroky také podrobuje lingvisticky kritickými analýzami a tím přispívá k bližší specifikaci sémantického významu obvykle užívaného pojmového aparátu.

Metaetika se zjednodušeně řečeno zabývá tím, jaký význam má užití určitých morálních termínů v běžné konverzaci – například spravedlnost, dobro, láska. Každý člověk má přirozeně určitou představu o smyslu těchto pojmů, nicméně můžeme zodpovědně prohlásit, že to, co považují sám za „spravedlnost“, je „spravedlností“ i pro ostatní členy společnosti?

Pedagogická aplikace metaetiky:

Pokud tedy jako pedagog pochválíte žáka a jeho chování označíte jako „správné“, máte jistotu, že všichni ve třídě mohou s vaším tvrzením souhlasit a že pochopili, proč jste žáka pozitivně hodnotili? Není chování žáka „správné“ pouze pro vás v daný čas a místě? Sdíleli by váš názor i všichni kolegové, pokud by měli možnost sledovat s vámi dění ve třídě?

Obecně lze prohlásit, že pracujeme s jakýmsi předporozuměním, a že tedy spoléháme na to, že všichni zúčastnění chápou význam slova „správný“. Ale pro úplné vyjasnění situace by bylo vhodnější ujistit se, zda je tomu tak i v praxi. Jinými slovy, bylo by žádoucí objasnit motiv našeho výroku.

2) **Fundamentální etika**, čili základní etika, se věnuje podstatě etiky a jejím předpokladům. Řeší tak například problematiku některých hodnot, kterými mohou být svoboda, vůle, svědomí, atd.

² Srovnej in Rich, 1994, s. 20-24, Mareš, s. 4-8, Thompson, 2004, s. 11-13, Staněk, Špiner, 2011, s. 12-13, Anzenbacher, 2015, s. 9-13 ad.

³ Srovnej in Rich, 1994, s. 23, nebo Anzenbacher, 2015, s. 10.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

- 3) **Normativní etika** se primárně věnuje deontologickým otázkám, tedy takovým, které se dotazují na povinnosti člověka, a také zkoumá mravní normy, které při svém rozhodování berou lidé v potaz a přihlíží k nim. Tyto normy také kriticky posuzuje a v rámci svého předmětu též může přinášet podněty k jejich vylepšení.

Pedagogická aplikace normativní etiky:

*Už jsme zmínili, že normativní etika pátrá po povinnostech člověka v oblasti morálky. Můžeme si tedy pokládat otázky typu: „Co bych **měl** dělat, abych se choval dobře?“ I s touto oblastí se v pedagogické praxi setkáváme velmi často, obzvláště pak v primární pedagogice. Pokud tedy chceme posilovat žádoucí chování žáků, je dobré jim vysvětlit důsledky jejich činu a nejen je odměnit pochvalou. Například všimneme-li si, že žáci pomáhají, můžeme je motivovat k pokračování uvedením dalších příkladů, či jim připomenout, že v budoucnu by mohli očekávat vstřícné chování ostatních i vůči sobě samotným.*

- 4) **Deskriptivní etika** charakterizuje mravní úroveň jednání a hodnot dané společnosti. Jejím cílem je co možná nejexaktnější deskripce etiky v daném kulturním prostředí a zároveň specifikace pomyslných návodů k řešení morálních dilemat typických pro konkrétní společenský okruh. Je tedy ze své podstaty popisnou a empirickou subdisciplínou etiky. Její význam je čistě poznávací (tedy zásadně nehodnotí vlastní závěry, maximálně může dojít ke komparaci) a podklady pro své závěry čerpá z etologie⁴, antropologie, psychologie, historie, pedagogiky či sociologie.

Pedagogická aplikace deskriptivní etiky:

I deskriptivní etika má bezpochyby v edukačním procesu své místo a to nejen v rovině teoretické, v rámci níž žákům a studentům můžeme představit deskripci etických a morálních pravidel cizích kultur (např. proč je v jiných kulturách běžná polygamie apod.), ale můžeme ji využít i čistě prakticky pro popis události, které je samotný žák aktérem. Jinými slovy, pokud se žák dopustí nežádoucího chování, jeho pedagog mu může celou situaci shrnout a sledovat, zda je žák schopen vyvodit závěry ze svého jednání. Pokud učitel nijak do procesu posouzení činu nevstupuje, aplikoval princip deskriptivní etiky v praxi.

- 5) **Aplikovaná etika** je další dílčí disciplínou etiky, kterou však někteří autoři (např. Anzenbacher) spojuje s etikou normativní. V současnosti však vyvstává čím dál větší

⁴ Etologie = věda o chování člověka a živočichů.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

potřeba vnímat tuto část jako samostatně oddělenou, neboť řeší ty nejaktuálnější otázky a problémy soudobé etiky a ve svém konečném důsledku se dotýká téměř všech oborů lidské činnosti. Někdy proto také o aplikované etice hovoříme jako například o etice lékařské, pedagogické, feministické, podnikatelské, právní, politické, bioetice atd. V pedagogické vědě je proto aplikovaná etika vnímána jako nejnaléhavější (v některé literatuře je pedagogická etika vnímána jako součást etnopedagogiky).

Rozšiřující poznámka II:

*Jako součást etiky aplikované se také dále rozlišuje etika **individuální a sociální** (viz tabulka níže). Individuální etika se zabývá především jednotlivcem a jeho chováním. V rámci ní můžeme posuzovat např. motivy jednání, odpovědnost člověka, či samotné skutky osoby. Jako konkrétní příklad problematiky řešené v individuální etice můžeme uvést například, zda je člověk pravdomluvný, čestný, svědomitý, poctivý a naopak. Přirozeně vnímáme fakt, že jedinec nežije ve vzduchoprázdnu, ale ve společnosti, se kterou jej pojí vzájemná interakce. Nicméně zmíněné vlastnosti jsou zpravidla vztahovány k osobě, kterou také činíme odpovědnou v případě mravního selhání.*

Sociální etika naopak zkoumá tzv. sociální instituce (organizace), kterou může být například i škola (ale také rodina, politická kultura, atp). V takovém případě si všímáme vnějších i vnitřních atributů typu školních řádů, systému pravidel a kritérií pro hodnocení atp. Primárním hodnocením v rámci sociální etiky je potom spravedlnost (resp. nespravedlnost) zmíněných norem.

Triviálněji charakterizováno - individuální etika posuzuje především odpovědnost jedince za jeho činy a posuzuje je podle škály dobré – špatné. Sociální etika zkoumá sociální instituce a jejich projevy, které hodnotí na stupnici spravedlivé – nespravedlivé.⁵

Tabulka č. 1: Schematické členění etiky.

ETIKA	Metaetika - jazyk morálky	
	Fundamentální - základní problematika	
	Normativní - posouzení jednání	
	Deskriptivní - popis stavu	
	Aplikovaná - uplatnění v praxi	Individuální – já (dobro x zlo)
	Sociální – my (spravedlnost x nespravedlnost)	

Zdroj: vlastní zpracování.

⁵ Podrobněji viz Anzenbacher, 2015, s. 11-15.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

3. Etika v kurikulárních dokumentech

Aby bylo možno hodnotit stav etiky, potažmo etické výchovy v současném školství, je potřeba se prvotně zaměřit na její zařazení do platných kurikulárních dokumentů, zejména RVP pro ZV a RVP pro G. Česká republika, jako jedna z mála evropských zemí, patří ke státům, kde předmět etika (resp. etická výchova) od roku 2000 není či nikdy nebyl povinným předmětem. K dalším z těchto zemí v rámci EU patří Estonsko, Slovinsko, Švédsko a Francie.⁶

Eventualitu výuky etické výchovy otevřel až Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. V obou dokumentech je etická výchova zařazena jako doplňující vzdělávací obor (v RVP ZV od roku 2010, v RVP G od roku 2007), tudíž není povinný a nemusí být zařazen jako samostatný předmět.

Hlavním důvodem pro zařazení tohoto vzdělávacího oboru do RVP ZV, uvedeným v samotném dokumentu *„je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD, ve kterých je předmět s podobným obsahem do vzdělávacího systému zařazen.“*⁷

RVP G dále tyto důvody rozvíjí a uvádí, že *„etická výchova zkvalitňuje osobní předpoklady pro úspěšnou spolupráci s druhými jak ve sféře osobní (případně založení rodiny), tak ve sféře profesní, manažerské, řídicí. Vede k osvojení dovedností nezbytných pro vedoucí pozice. Vybavuje žáky jednotlivými psychosociálními dovednostmi, které zaměřuje nejen do oblasti posílení osobního vlivu a úspěchu, ale i do oblasti spolupráce a pomoci druhým. Zahrnuje prvky efektivního a účinného programu prevence rizikového chování mládeže.“*⁸

V RVP ZV se hlavní koncepce doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova zaměřuje především na témata, které žáky vedou k navazování a udržování uspokojivých vztahů, k formování si správné představy o sobě samém, k produktivnímu řešení každodenních problémů, k formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního uvážení s využitím poznatků z diskuse s druhými, ke kritickému vnímání vlivu vzorů při tvoření svého světového názoru, k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.⁹

Staněk uvádí shrnutí dovedností a aktivit, které by měla u žáka Etická výchova rozvíjet¹⁰:

⁶Svobodová, 2012, s. 104.

⁷RVP ZV, 2013, s. 96

⁸Viz: (http://clanky.rvp.cz/wp-content/uploads/prilohy/1285/eticka_vychova.pdf).

⁹Staněk, Špiner, 2011, s. 39.

¹⁰Tamtéž s. 39-40.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

- a) sociální dovednosti, které nejsou zaměřeny pouze na osobní prospěch, ale také na prospěch ostatních i celé společnosti,
- b) samostatnost a kreativitu při hledání vhodných způsobů řešení problémů,
- c) vhodné způsoby komunikace,
- d) respektování hodnot, názorů a přesvědčení jiných lidí,
- e) empatii a schopnost vcítit se do situací druhých,
- f) pozitivní představu o vlastní osobě,
- g) schopnost efektivní spolupráce.

Pedagogická aplikace tématu:

Konkrétní a velmi snadno využitelný podpůrný materiál pro pedagogy, který obsahuje různé metodiky, učebnice a pracovní listy pro základní školu a nižší ročníky víceletých gymnázií připravil Národní institut pro další vzdělávání a je dostupný on-line na adrese: <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/20233/ETICKA-VYCHOVA-METODIKY-UCEBNICE-A-PRACOVNI-LISTY-PRO-ZS-A-NIZSI-ROCNIKY-VICELETYCH-GYMNAZII.html/>.

Pro učitele je také pozitivním faktem, že učebnice dostupné na odkazu mají schvalovací doložku MŠMT (plné znění viz poznámka pod čarou).¹¹

4. Etika v edukačním procesu

Následující prostor bude věnován konkrétním příkladům z pedagogické praxe, ve kterých se můžeme setkat s etikou a morálkou jako teoretickou vědou i praktickou aplikací.

- a) Hodnotící kritéria – každá škola v ČR musí mít jasně stanovená pravidla hodnocení žáka (ať už slovní či číselnou vnější formou) a pravidla pro případné kázeňské přestupky, včetně charakteristiky eticky a morálně nevhodného chování. Tyto normy jsou oficiálně stanoveny vedením školy a o případných postizích za prohřešky žáků/studentů spolurozhoduje také pedagogická rada. Učitel i žák se však častěji setkává s tzv. třídními pravidly, která se zavádějí ve větší frekvenci zpravidla na primárních stupních. Pro žáka je důležité, že na těchto pravidlech také v mnohem širší míře může participovat a sám se podílet na určení toho, co je považováno za žádoucí chování. Přirozeně, že to platí i recipročně naopak a může se podílet na stanovení sankcí za porušení třídních pravidel.
- b) Etický kodex pedagogického pracovníka – podle západních vzorů je v současnosti přijímán ve stále čtenějších případech i školami v ČR, přičemž takový kodex je

¹¹ Schválilo MŠMT č.j.: MSMT-7934/2014 dne 6. června 2014 k zařazení do seznamu učebnic pro základní vzdělávání jako součást ucelené řady učebnic pro doplňující vzdělávací obor Etická výchova s dobou platnosti šest let.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

závazný pouze pro pracovníka dané školy. Účelem schválení kodexu je vymezit morální i etické normy, které jsou na každého zaměstnance ve školství kladeny. Tato pravidla reflektují jednak vnitřní potřeby zaměstnavatele (např. loajalita, profesionální výkon) a jednak odrážejí statut pedagoga vůči veřejnosti. Přičemž by neměl být náhradou nebo rozšířením pracovního řádu. Nadto svým morálním přesahem působí také na osobnosti, které učitel vzdělává a vychovává v podobě morálního vzoru.

Rozšiřující poznámka III:

Kupříkladu americký etický kodex učitele obsahuje následující ustanovení:

1. *Pedagogičtí pracovníci rozvíjejí intelektuální, tělesný, emocionální, sociální a společenský potenciál každého studenta.*
2. *Pedagogičtí pracovníci vytvářejí, podporují a zachovávají vhodné prostředí k výuce.*
3. *Pedagogičtí pracovníci se dále vzdělávají a rozvíjejí své schopnosti.*
4. *Pedagogičtí pracovníci spolupracují s kolegy a dalšími profesionály v zájmu vzdělávání studentů.*
5. *Pedagogičtí pracovníci spolupracují s rodiči a místní komunitou, budují důvěru k nim a respektují právo na soukromí.*
6. *Pedagogičtí pracovníci rozvíjejí intelektuální a etickou stránku studentovy osobnosti.*

V českém prostředí se dále diskutují i následující body:

7. *Pedagogičtí pracovníci nesmějí zneužívat svého postavení vůči studentům.*
8. *Pedagogičtí pracovníci se hlásí k ideálům demokracie a v tomto duchu působí na výchovu studentů.*
9. *Pedagogičtí pracovníci přistupují ke svému povolání jako k poslání.*
10. *Pedagogičtí pracovníci jsou morálně bezúhonní a jsou si vědomi skutečnosti, že jejich jednání je vzorem pro studenty.*
11. *Pedagogičtí pracovníci neupřednostňují žádného studenta, jsou spravedliví a aplikují rovný přístup ke všem studentům.¹²*

Etický kodex mají od roku 2010 i zaměstnanci MŠMT (viz

<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/eticky-kodex-zamestnancu-msmt>).

- c) Výchova k etickým a mravním hodnotám – ke které nemusí docházet jen v rámci nastíněném v předešlé podkapitole. Zde máme navíc na mysli i působení na hodnotovou orientaci žáků a studentů. Na základě rozsáhlých a longitudinálních výzkumů v ČR bylo identifikováno sedm klíčových oblastí hodnotové orientace dospívající mládeže¹³:

- globální (zájmy o vlastní zdraví, mír, environmentální prostředí),
- reprodukční (na rodinu a děti),
- hédonistická (zájmy a záliby, přátele),
- profesně-rozvojová

¹²Podrobněji viz: <http://blisty.cz/art/22108.html>.

¹³Viz Vacek in Průcha, 2009, s. 836.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

- liberální (svoboda a demokracie),
- materiálně-egoistická
- sociálně-hodnotová (užitečnost pro ostatní, společenská angažovanost).

V těchto všech oblastech by (alespoň hypoteticky) měl být učitel zainteresován a měl žáky vést k pozitivním mravním i etickým hodnotám. V pedagogické teorii bylo již v roce 1976 (Superk, Ahrens a Hedstrom) popsáno pět systematických kroků jak zajistit konzistenci procesu výchovy k hodnotám a to následovně¹⁴:

- vštěpování hodnot (identifikace žáka s morálními normami),
- podněcování morálního vývoje (důraz na pozitivní hodnoty – spravedlnost, čest, rovnost),
- analýza hodnot (vědecké zkoumání hodnot a následná argumentace žáka),
- vyjasňování hodnot (vytvoření vlastního názoru),
- aktivní učení (učení prostřednictvím svobodné volby jednání žáka).

d) Každodenní školní situace – jak bylo již opakovaně naznačeno, je to právě osobnost učitele, která ve velké míře působí na mravní jednání a postoje žáků. Pedagogové přichází totiž s žáky do velmi těsného kontaktu (prakticky hned po rodině a přátelích). Tím pádem na ně působí jak záměrně (přímo v hodinách), tak také nezáměrně (o přestávkách, anebo mimo školu – např. na ulici, v obchodu atp.). Chtějí-li tedy učitelé, aby jejich studenti byli morálně vyspělí a odpovědní, je třeba, aby jim k tomu sami dávali pozitivní příklad.

Specifické postavení mají v tomto ohledu i výchovní poradci a metodici prevence. Ti totiž řeší se studenty jejich problémy přímo a musí dbát na to, aby výsledku případného morálního problému, bylo dosaženo citlivě, taktně a diskrétně. Z potřeby sumarizace příslušných norem byl roku 2008 schválen asociací výchovných poradců etický kodex výchovného poradce. Plné znění je dostupné na: <http://www.asociacevp.cz/index.php?akce=5>.

Kontrolní otázky:

- 1) Jaká byla představa o obsahu etiky v antickém Řecku a Římě?
- 2) Které druhy etiky rozlišujeme?
- 3) Jaký je rozdíl mezi morálkou a etikou?
- 4) Čím se zabývá metaetika?
- 5) Charakterizujte alespoň 10 oblastí, ve kterých můžeme využít aplikovanou etiku.
- 6) Na základě jakých kritérií hovoříme o individuální, nebo o sociální etice?
- 7) Je v současnosti etika (resp. etická výchova) zařazena mezi povinné předměty v RVP pro ZV nebo v RVP pro G?
- 8) Jaký je obsah hédonistické hodnotové orientace žáků?
- 9) Existuje etický kodex výchovných poradců?

¹⁴Viz Vacek in Průcha, 2009, s. 837.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Základní a doporučená literatura:

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. 3. vyd. Praha: Academia, 2001. 292 s. ISBN 80-200-0953-1.

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 271 stran. ISBN 978-80-7325-371-4.

ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. 377 s. ISBN 978-80-7367-727-5.

HUBER, W., *Etika. Základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016. 256s. ISBN 978-80-7429-642-0.

LENCZ, L., KRÍŽOVÁ, O. *Metodický materiál k predmetu Etická výchova*. Bratislava: Metodické centrum, 1993, 156 s. ISBN 8085175342.

LENCZ, L. *Metodický materiál II k predmetu etická výchova*. 2. vyd. Bratislava: Metodické centrum, 1995, 102 s. ISBN 8088796180.

LENCZ, L., IVANOVÁ, E. *Metodický materiál III k predmetu etická výchova*. Bratislava: Metodické centrum, 1995, 145 s. ISBN 8085185784.

PRŮCHA, J. ed. *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

RICH, A. *Etika hospodářství. Sv. 1*. 1. vyd. Praha: ISE, 1994. 247 s. Oikúmené. ISBN 80-85241-67-1

RICKEN, F. *Obecná etika*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 165 s. Oikúmené.

ROTTER, H. *Osoba a etika: k základům morální teologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. 138 s. ISBN 80-85959-18-6.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 653 s. ISBN 978-80-7195-206-0.

SVOBODOVÁ, Z. a kol.: *Důstojně a radostně: Příspěvek k lidskoprávnímu, občanskému a etickému vzdělávání*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2012. ISBN 978-80-86057-75-0.

THOMPSON, M. *Přehled etiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-806-6.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

VACEK, P. *Rozvoj morálníchovědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 126 s. ISBN 978-80-7367-386-4.

VACEK, Pavel. *Psychologie morálky a výchova charakteru žáků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. 197 s. ISBN 978-80-7435-108-2.

WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999. 165 s. Oikúmené. ISBN 80-86005-84-4.

Online:

MAREŠ, J. *Morální, etické a sociální aspekty školního klimatu*. [online]. [cit. 1. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.klima.pedagogika.cz/skola/doc/04_1.pdf>.

SÁRKÖZI, R. *Pedagogická komora a etický kodex učitele*. [online]. [cit. 18. 7. 2016]. Dostupné z: <<http://blisty.cz/art/22108.html>>.

SINGER, P. *Practical ethics*. [online]. [cit. 2. 7. 2016]. Dostupné z: <<http://emilkirkegaard.dk/en/wp-content/uploads/Peter-Singer-Practical-Ethics-2nd-edition.pdf>>

ASOCIACE VÝCHOVNÝCH PORADČŮ: *Etický kodex výchovných poradců*. [online]. [cit. 8. 7. 2016]. Dostupné z: <<http://www.asociacevp.cz/index.php?akce=5>>.

MŠMT: *Etický kodex zaměstnanců MŠMT*. [online]. [cit. 22. 7. 2016]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/eticky-kodex-zamestnancu-msmt>>.

NIDV: *Etická výchova: Metodiky, učebnice a pracovní listy pro ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií*. [online]. [cit. 17. 7. 2016]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/20233/ETICKA-VYCHOVA-METODIKY-UCEBNICE-A-PRACOVNI-LISTY-PRO-ZS-A-NIZSI-ROCNIKY-VICELETYCH-GYMNAZIIL.html/>>.

Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. [cit. 13. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/MR_DVO_EV_web.pdf>.

PEDAGOGICKÁ SEKCE ETICKÉHO FÓRA ČR: *Etická výchova*. [online]. [cit. 11. 7. 2016]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/1285/eticka_vychova.pdf>.

RVP ZV [online]. [cit. 13. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf>.

Studijní text k projektu

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

RVP G [online]. [cit. 13. 7. 2016]. Dostupné z: <<http://www.nuv.cz/file/159>>.